

KARL JASPERS FELSEFESİNDE İNSAN PROBLEMİ*

Araş. Gör. H. Haluk ERDEM**

Antikçağ Yunan filozofu Platon'un (M.Ö. 427-347) *Protagoras Ya da Sofistler Üstüne* adlı diyalogunda anlatılan bir "masal" vardır. Bu "masal", insanın "yaşamını korumasına yarayacak bilimi" nasıl edindiğini anlatır: "(...) Bir zamanlar tanrılar vardı ama ölümlü türler henüz yaratılmamıştı. Yaratılmaları için kaderin saptadığı an gelince, tanrılar onları toprak, ateş ve bu ikisiyle karışabilen maddelerle yer altında şekillendirdiler. Gün ışığına çıkarılacakları an yaklaşıncaya, Prometheus ile Epimetheus'u her birine gerekli yetenekleri dağıtma işiyle görevlendirdiler. Ama Epimetheus, Prometheus'tan bölüştürme işini kendine bırakmasını istedi: "İşim bitince gelir gözden geçirirsin," dedi. İzni alınca bölüştürme işine koyuldu ama bazılarını güç veriyor hız vermiyor, bazılarını ise hız veriyor güç vermiyordu; bazılarını silah verdi, bazılarını vermedi, ama korunmaları için başka güçler buldu. Küçük bir bedene yerleştirdiklerine kaçmak için kanat ya da yeraltında sığınak veriyor, iri bedenlileri korumaya ise bu irilikleri yetiyordu; *bu dengeleme yöntemini bütün hayvanlara uyguladı. Bütün bu önlemler, türlerin yok olmasının önüne geçmek içindi. Ama onlara birbirlerini yok etmelerini önleyecek bu güçleri verdikten sonra, Zeus'un mevsimlerine dayanabilmelerini de sağlamaya çalıştı; bunun için soğuktan ve sıcaktan koruyacak, uyurken doğal yorgan yerine geçecek kalın derilerle, sık tüylerle kapladı bedenlerini. Ayrıca her birine ayakkabı olarak ya tırnak taktı ya da kansız, kalın deriler verdi. Sonra her türe ayrı besinler buldu: Kimine yerin otlarını, kimine ağaçların yemişlerini, kimine ağaçların köklerini verdi; hatta bazılarını besin olarak başka hayvanların etini verdi, ama türlerin tükenmesini önlemek için yiyenlerin az, yenenlerin çok üremelerini sağladı.*

Ne var ki, pek derin düşünceli olmayan Epimetheus dikkat etmeden elindeki bütün güçleri hayvanlar için harcamış, ama geriye insan ırkı kalmıştı; ne yapacağını bilemiyordu. Bu sıkıntılı halinde, Prometheus bölüştürmeyi gözden geçirmeye geldi; hayvanların çok iyi donatıldığını, ama insanın çıplak, ayakkabısız, örtüsüz, silahsız olduğunu gördü. Oysa toprağın altından gün ışığına çıkarılması gereken gün yaklaşmaktaydı. Bunun üzer-

* 27-29 Mayıs 1998 tarihlerinde Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin de düzenlenen Felsefe Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

** Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı.

rine, insana kendini koruması için verecek şey bulamayan Prometheus, Hephaistos ile Athena'dan ateşle birlikte sanatlar bilgisini(ateş olmaksızın sanatlar bilgisi hem imkansızdır, hem de yararsız çünkü) çaldı ve insana armağan etti. Böylece insan, yaşamını korumasına yarayacak bilimi edinmiş oldu (...).¹

İnsan, elde ettiği bu bilimi sayesinde, küçük bir sal ile suyun üstünde durmaya cesaret etti ve sonunda üstünde yaşadığı yer yuvarlığını bir yelkenliyle dolaştı. Şimdi ise insan, sal ile açıldığı dünyadan uzayın sonsuzluğunda dolaşmaktadır. Ancak bütün bu teknolojik ilerlemelere rağmen insan yine de kendisinin ne olduğunu çözmüş, anlamış değildir. Kendisini aramaya devam etmektedir.

Felsefi antropolojinin kurucusu sayılan Max Scheler (1874-1928), *İnsanın Kosmostaki Yeri* adlı yapıtında şöyle demektedir: "İnsanın tarihin hiçbir çağında bugünkü kadar kendisi için problematik bir karakter kazanmadığı söylenebilir".²

20. yüzyıl filozoflarından Karl Jaspers (1883-1969), kendisini unutan insanın tekrar kendisine gelmesi için "çağrı"da bulunmaktadır. Onun felsefesi, insanın "kendi aslı varlığı"ını arayışın felsefesidir.

Karl Jaspers, *Felsefeye Giriş* adlı yapıtında ele aldığı "insan" başlıklı bölümün daha ilk cümlesinde, "insan nedir?" diye sorar. Jaspers'e göre, insan, "beden olarak fizyoloji, ruh olarak psikoloji, toplumsal bir varlık olarak sosyoloji" tarafından araştırılmaktadır. İnsana ilişkin araştırmalar, birbirinden farklı bilgiler ortaya koymuştur.³

Jaspers, insanın özünün, bu zamana kadar dili olan ve düşünen bir "zoon logon echon", davranışlarıyla, toplumsallığını şehir -, „polis"-olarak yasalar altında kuran bir "zoon politikon", alet yapan bir "homo faber", yaptığı aletleri kullanan bir "homo laborans", "Dasein"ının (Varolma) ihtiyaçlarını ortak bir ekonomi ile sağlayan bir "homo economicus" biçiminde kavranıldığını ifade eder.⁴

Jaspers'e göre, insan, ırk kuramlarında özel bir tür, psikanalizde biliçaltı ve onun etkileri, Marksizm'de emek sayesinde üreten ve üretimi sayesinde de doğaya ve topluma egemen olan bir varlık şeklinde düşünülmektedir. Bütün bu bilgiler, insanda "bir şeyi", meydana gelen eylemlerde "bir şeyi" kavramaktadırlar. Bu bilgilere göre insan, "dünya içinde" bir "Dasein (Varolma)" biçiminde, "bilinebilir bir nesne olarak" ele alınıp kavranmakta ve değerlendirilmektedir.⁵

Karl Jaspers, insanın "dünya içinde", araştırmanın bir nesnesi olarak bir "Dasein" biçiminde bulunmasının, onun varlığının sadece bir yönünü ortaya koyduğu görüşündedir. Diğer taraftan insanın, her türlü bilimsel araştırmayla yaklaşılamayan, her türlü "bilinebilir-kavranabilir" açıklamalara kapalı olup, ancak özgürlüğü içinde değerlendirilen

¹ Platon, *Protagoras, Diyaloglar II*, Çeviren: Tanju Gökçel, İstanbul 1995, 320d-321d.

² Max Scheler, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, Çeviren: Tomris Mengüşoğlu, İstanbul 1968, s. 6.

³ Karl Jaspers, *Einführung in die Philosophie*, München 1996, s.50.

⁴ Karl Jaspers, *Kleine Schule des philosophischen Denkens*, München/Zürich 1985, s. 59.

⁵ Jaspers, 1996, s.52.

“varoluş(Existenz)”u vardır. Bir ve aynı insanın, nesne olabilen “Dasein(Varolma)” olarak belirlenen varlık tarzının yanı sıra, k e n d i n i n b i l i n c i n e v a r d ı ğ ı n d a , n e s n e olmayan ve bilmeyle tükenmeyen “varoluş”unu biraz daha anlaşılır kılmaya çalıştım.

Jaspers, “Ben varlık” olarak insanın farklı tarzlarda varlık biçimlerini belirler. İnsanın, birbirlerinden farklı, ancak birbirlerinden ayrı olmayan bu varlık tarzları, “Dasein(Varolma)” ve “varoluş(Existenz)”tur. Filozof, “varolma” ve “varoluş” arasındaki ilişkiyi şu açıklamalarla dile getirir: “Varoluşum varolmam değildir, insan varolma içinde mümkün varoluştur.”⁶ Yani Jaspers, “varoluş”un “varolma”nın dışında bulunan b i r ş e y o l m a d ı ğ ı n ı , kendisini “varolma”dan kazandığını belirtmektedir. “Varolma”, “varoluş” olma olanağını içinde taşımaktadır.

Jaspers’e göre, i n s a n ı n n e o l d u ğ u s o r u s u n a v e r i l e c e k i l k y a n ı t o n u n b i r “varolma” olduğudur. “Varolma” empirik olarak “burada”dır. İnsanın empirik gerçekliğidir. Canlılık işlevleriyle yaşam içinde yerini almaktadır. Somut bir gerçeklik alanı oluşturan ve o olmaksızın varolamadığımız insanın varlık biçimidir. Biz, “varolma”ya bağlı olarak onun içinde hareket etmekteyiz.

İnsanın ne olduğu sorusunu soran insan, kendi varlığını “varolma” biçimini, bilimlerin sayesinde bilmektedir. Sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi insanı araştıran bilimlerin, kendi konuları olan insan üzerine bilgiler oluşturmaktadırlar. Varolan nesnelere bilgisi, insan bilincinin bir etkinliği olan bilimlerin tarafından ortaya konulmaktadır. Bu bilgi, dünya içinde bulunan “belirli bir varlığın” bilgisidir. İnsanın ve dünyanın nesnel gerçekliğini açıklamak ve bu gerçeklik hakkında edinilen bilgilerin aralarındaki ilişkileri belirtmek bilimlerin sayesinde mümkün olmaktadır. Bilim, “nesnel”, “zorunlu ve genel-geçer” bilgilere ulaşmak ister. Buna paralel olarak insanı araştırma konusu yapan bilimlerin de, insanı sanki bilgilerinde tükenen bir varlık gibi ele almaktadırlar. İnsan yine bu bilimlere göre “şöyle” ya da “böyle” biçiminde açıklanan belirlenmiş bir varlık olarak düşünülmektedir. İnsanın özünün onun devinimi, oluşumu içinde oluştuğunu ve i n s a n n a s ı l i s e ö y l e k a l m a d ı ğ ı n ı unutmaktadırlar. Bilimler, insanın ne olduğu konusunda “bilinbilir-kavranılabilir” olanın sınırına kadar giderler. Jaspers bu yüzden özellikle psikoloji ve sosyolojiyi “sınır bilimleri” olarak adlandırır.

Oysa, Karl Jaspers’e göre, insan, “kendisi hakkında bildiğinden ve bilinenden her zaman daha fazladır.”⁷ İnsanın bilimlerin bilgisinde tükenmeyip bir araştırma nesnesi olmayan bu “varoluş” nedir? Jaspers’in ifadeleriyle dile getirirsek, “insanın kendisi olduğu, insana bilimlerden hiç birisinin özellikle de psikoloji ve sosyolojinin hiçbir zaman ulaşamadığı yer neresidir?”⁸

⁶ Karl Jaspers, *Philosophie II Existenzerhellung*, Berlin-Göttingen-Heidelberg 1956b, s.52.

⁷ Jaspers, 1996, a.g.e., s. 50.

⁸ Jaspers, 1985, s. 117.

Bütün bu soruların cevabı “varoluş”tur. İnsanda bir olanak olarak bulunan “mümkün varoluş (mögliche Existenz)”tur. Bilinebilmenin ötesinde “fazla” olan “varoluş” nedir?

Martin Heidegger(1889-1976)’in belirttiği gibi⁹, Sokrates, Platon ve Aristoteles’in geliştirdiği soruş biçimi olan “Nedir?”li böyle bir soruda büyük bir zorluk mevcuttur. Sorgulanan, üzerinde bilgisine sahip olduğumuz nesneleşen bir “şey” değildir. “Varoluş” bir kavram değildir. Onun kavram olarak sözcüklerle doğrudan doğruya ifade edilebilirliğinden çok “aydınlatılabilirliği” söz konusudur.

Jaspers, “varoluş” için, insanın “kendi olan asıl varlığı” ifadesini kullanmaktadır. Varoluş felsefelerinin kriteri durumunda olan “varoluş”, Jaspers felsefesinin de merkezinde yerini almaktadır. Jaspers “varoluş” üzerine şunları söyler: “Varoluş bir kavram değildir, her türlü nesnelliğin ötesini işaret eden bir göstergedir.”¹⁰ Filozof, “varolma” ve “varoluş” arasındaki ayrımı da şöyle yapar: “Varolma buradadır veya değildir, ancak varoluş insanda bir olanak olarak vardır. Seçim ve karar sayesinde onun varlığına doğru adım atılır. Varolma empirik olarak buradadır, oysa varoluş özgürlük olarak vardır.”¹¹

Karl Jaspers, “varoluş”u betimlerken, onu, başka bir varlık biçimi olan “dünya (Welt)” ile karşılaştırmasını da yapar. Ona göre, dünya, “herkes için zorunlu bir bilinebilirliğin içerikleri olarak bilginin yönelmesiyle oluşan ne varsa, bunların toplamıdır.”¹² Dünyaya yönelen bilinç, dünya varlığını kavramak için onu araştırma konusu yapmaktadır. Oysa, varlık, Jaspers’te, dünyayı konu alan bilgiyle tükenmez. Jaspers bu varlığı araştırırken şöyle sorar: “Bütün bir dünya varlığının karşısında ne vardır? Bu varlık var değildir, ancak olabilir ve olmalıdır.”¹³

“Olan Varlık”, bilimler tarafından “dünya içinde” yer alan varlıkların bilgisiyle kavranılır. Bilimsel bilginin sınırlarını tecrübe eden insan, bilinenin sınırında, “olabilen” ve “olması gereken” varlığın farkına varır. Bu “varoluş”tur. “Varoluş”, her tek insanda, tarihsellik içinde oluşmaktadır. “Varoluş”, genel-geçer ifadelerle de konu olamaz. “Varoluş”un bir analizini yapmak mümkün olmadığı gibi, onu bir kategoriye de sokmak söz konusu değildir.¹⁴ “Varoluş” aynı zamanda bilimsel bilginin sınırlarına vurduğunda kendisini aydınlatılabilmek çabasında olan “felsefe yapma etkinliği”nin de başlangıcında bulunmaktadır. “Varoluş” kendisini, doğrudan doğruya göstermez, sadece bilinenin, ifade edilebilenin sınırında, yani “dolaylı” olarak hissettirir. “Varoluş”, bir kavram olarak belirtilemiyorsa, ondan bahsetmek nasıl olanaklı olacaktır? “Varoluş” kendisini nasıl hissettirecektir?

⁹ Martin Heidegger, *Nedir Bu Felsefe?*, Çeviren: Dürrin Tunç, İstanbul 1990.

¹⁰ Karl Jaspers, *Philosophie I Philosophische Weltorientierung*, Berlin- Göttingen-Heidelberg, 1956a.

¹¹ Jaspers, 1956b, s. 2.

¹² Jaspers, a.g.e., s.1.

¹³ Jaspers, a.g.e., s.1.

¹⁴ Karl Jaspers, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung*, München 1962, s.118-121.

“Varoluş”’un da kendisine ait bir dili vardır. Jaspers, bu dili “işaret (Signa)”’ler olarak adlandırır.¹⁵ Bu işaretler aracılığı ile “varoluş” “aydınlatılabilme”ktedir. “Varoluş”’u aydınlatan işaretlerden biri olan “iletişim”, “varoluşsal iletişim(existentielle Kommunikation)”, insanın kendi “varoluş”’unu bir başkasının “varoluş”’u ile bulmasına olanak veren bir işarettir. Kişi kendisini, “varoluşsal iletişim” aracılığı ile gerçekleştirebilmektedir. “Yalnızlık(Einsamkeit)”, “Karşılıklı açık olma(gegenseitige Kommunikation)” ve “sevenlerin savaşımlı(liebender Kampf)” gerçek iletişim olan “varoluşsal iletişim”in koşullarındandır. Bu iletişimde, kendi varoluşlarını arayan iki insan karşılaşmıştır. “Varoluşsal iletişim”de insanın kendi olması, “başkası ile özgür olması” anlamına gelmektedir.¹⁶

“Varolma” olarak insan, sürekli “durumlar(Situationen)” içindedir. İnsanın içinde bulunduğu durumlar, farklı bilimlerce araştırma konusu yapılabilmektedir. İnsan, içinde bulunduğu durumları değiştirebilir. Ancak insanın değiştiremeyeceği durumlar da vardır. Suç, ölüm gibi. Jaspers bunları, “sınır durumları(Grenzsituationen)” olarak adlandırır. “Varolma”, bu durumları yaşarken, sarsılır ve onda “mümkün varoluş(mögliche Existenz)” uyanır. Sınır durumlarının asıl işlevi de insanın varoluşunu uyandırmasıdır.¹⁷

Karl Jaspers’in “varoluş aydınlanmasının asıl işareti” olarak belirlediği “özgürlük(Freiheit)”, insanın dışında bulunan bir “şey” değildir. Özgürlüğü bir nesne gibi tanımak, bilmek ve tanımlamak mümkün değildir, hatta bu konudaki arayışlar boşuna bir çabadır. “İsteme”, özgürlük ile ilişkili olarak değerlendirilen bir kavramdır ve insanın kendisi dışında “bir şeyi istemesi olarak” değil, insanın “kendisi olmayı istemesi olarak” belirmektedir.¹⁸ “İnsanın kendisi olmayı istemesi” hakkındaki k a r a r ı ya da filozofun deyimiyile “varoluşsal kararı” ile onun özgürlüğü birlikte ele alınmaktadır.

Özgürlüğün, “aşkın varlık(Transzendenz)” ile olan ilişkisi belirtilmesi gereken diğer bir noktadır. Jaspers düşüncesinde özgürlük, “aşkın varlık” ile ilişkisinde düşünülmektedir.

Sonuç olarak, Karl Jaspers’in felsefesi, kendini unutan insanın tekrar kendine gelip uyanışının felsefesi, kendisi olan özgür insanın ortaya çıkışının felsefesidir.

¹⁵ Jaspers, 1956b, s.15.

¹⁶ Jaspers, a.g.e., s.243.

¹⁷ Jaspers, a.g.e.,s. 203-204.

¹⁸ Yusuf Örneke, *Karl Jaspers Philosophie der Freiheit*, Freiburg-München 1986, s.17-20.

KAYNAKÇA

- Karl Jaspers, *Philosophie I Philosophische Weltorientierung*, Berlin-Göttingen- Heidelberg 1956a.
- Karl Jaspers, *Philosophie II Existenzerhellung*, Berlin-Göttingen-Heidelberg 1956b.
- Karl Jaspers, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung*, München 1962.
- Karl Jaspers, *Kleine Schule des philosophischen Denkens*, München/Zürich 1985.
- Karl Jaspers, *Einführung in die Philosophie*, München 1996.
- Martin Heidegger, *Nedir Bu Felsefe?*, Çeviren: Dürrin Tunç, İstanbul 1990.
- Max Scheler, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, Çeviren: Tomris Mengüşoğlu, İstanbul 1968.
- Platon, *Protagoras, Diyaloglar 2*, Çeviren: Tanju Gökçel, İstanbul 1995.
- Yusuf Örnek, *Karl Jaspers Philosophie der Freiheit*, Freiburg-München 1986.

ZUSAMMENFASSUNG

Jaspers unterscheidet scharf zwischen „Dasein“ und „Existenz“. „Dasein“ ist die menschliche Seinsweise in der faktischen Alltäglichkeit ihres Lebens. „Existenz“ dagegen ist die qualitativ höhere, wesentlichere Seinsweise des Menschen, die nicht faktisch gegeben, sondern bloss möglich und uns aufgegeben ist. „Grenzsituationen“, „Kommunikation“, „Freiheit“ sind „Signa“ der „Existenz“. Jaspers' Philosophie der Existenz ist wesentlich eine Philosophie der Freiheit.